O‘RTA OSIYO ARXITEKTURASINING O‘ZIGA XOSLIKLARI VA UNI SAQLASH MUAMMOLARI

Bobomurotov Hamza Halimovich
Buxoro davlat texnika universiteti, “Arxitektura” kafedrasi o’qituvchi-stajyor

Qabul qilindi: 02.10.2025
Ko‘rib chiqildi: 03.10.2025
Tasdiqlandi: 04.10.2025

Kalit so‘zlar:
O‘rta Osiyo, arxitektura, me’moriy meros, tarixiy obidalar, restavratsiya, konservatsiya, madaniy meros, g‘ishtli inshootlar, bezak san’ati, arxitektura muammolari.

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘rta Osiyo arxitekturasining tarixiy shakllanish jarayoni, uslubiy o‘ziga xosliklari hamda badiiy ifoda vositalari tahlil qilinadi. Mintaqaning boy me’moriy merosi — madrasa, masjid, maqbara, minoralar va saroylar misolida bu hududga xos me’moriy elementlar yoritiladi. Shu bilan birga, bugungi kunda ushbu tarixiy obidalarni saqlashda duch kelinayotgan asosiy muammolar — noto‘g‘ri restavratsiya, moliyaviy yetishmovchilik, huquqiy mexanizmlarning sustligi va ekologik ta’sirlar haqida so‘z yuritiladi. Maqolada tarixiy merosni asrash bo‘yicha taklif va tavsiyalar ham ilgari suriladi.

Kirish. O‘rta Osiyo mintaqasi ko‘p asrlik tarixga ega bo‘lib, bu yerda turli madaniyatlar va dinlar birlashishi natijasida boy arxitekturaviy meros shakllangan. Samarqand, Buxoro va Xiva kabi shaharlar ushbu merosning muhim markazlari hisoblanadi. O‘rta Osiyo arxitekturasi nafaqat estetik qadriyatlar, balki mintaqaning madaniy va ijtimoiy tarixini aks ettiradi.

Asosiy qism. O‘rta Osiyo arxitekturasining o‘ziga xosliklari, asosan, mintaqaning tarixiy, madaniy va diniy xususiyatlari bilan bog‘liq. Bu yerdagi me’morchilik islom tsivilizatsiyasi bilan birga mahalliy an’analar va turli xalqlarning madaniy merosini uyg‘unlashtirgan holda shakllangan. Masalan, Samarqand, Buxoro va Xiva kabi qadimiy shaharlardagi arxitektura namunalarida asosan go‘zal mozaika, naqshlar, ko‘pqabatli minoralar va katta maydonli masjidlar ko‘zga tashlanadi. Ushbu binolar nafaqat estetik qiymatga ega, balki ular tarixiy voqealar va ijtimoiy hayotning o‘ziga xos ko‘rsatkichidir.

Tarixiy arxitekturani saqlashda bir qator muammolar mavjud bo‘lib, ularning asosiysi tabiiy va inson omillari bilan bog‘liq. Tabiiy omillar qatorida yer siljishi, iqlim o‘zgarishlari, yomg‘ir va namlikning binolarga ta’siri kabi holatlar tarixiy obyektlarning vayron bo‘lishiga sabab bo‘ladi. Inson faoliyatidan kelib chiqadigan muammolar esa noto‘g‘ri restavratsiya ishlari, qurilishning bebaholigi, shuningdek shaharsozlik jarayonlarida tarixiy muhitni inobatga olmaslikni o‘z ichiga oladi. Masalan, turistik faoliyatning oshib borishi binolarning qattiq charchashiga va ba’zi hollarda yo‘qolishiga olib kelmoqda.

Shu bois, O‘rta Osiyo arxitekturasini mustahkam saqlash uchun qator texnik va ijtimoiy usullarni joriy etish zarur. Bu jarayonda an’anaviy qurilish materiallari va usullari bilan birga, zamonaviy mustahkamlovchi texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Qonunchilik bazasini takomillashtirish va xalqaro standartlarga mos keladigan muhofaza mexanizmlarini joriy etish, shuningdek mahalliy jamoatchilik va mutaxassislarni bu jarayonga keng jalb etish arxitekturaviy merosni barqaror saqlashning samarali yo‘llari hisoblanadi.

Bundan tashqari, madaniy merosni saqlashda xalqaro hamkorlik ham muhim ahamiyatga ega. UNESCO va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan ko‘rsatilgan yordam va tavsiyalar mahalliy saqlovchilarga ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshirish, restavratsiyada innovatsion texnologiyalarni qo‘llash hamda turistik salohiyatni mustahkamlashda yordam beradi. Barqaror turizmni rivojlantirish orqali madaniy qadriyatlarni keng jamoatchilikka yetkazish va ularni muhofaza qilish uchun iqtisodiy manbalarni yaratish mumkin.

Xulosa. O‘rta Osiyo arxitekturasi mamlakatlar va xalqlar o‘rtasidagi madaniy aloqalarni mustahkamlovchi muhim omildir. Ushbu merosni saqlash va rivojlantirish uchun kompleks yondashuv — qonunchilik, ilmiy tadqiqotlar, texnologiyalar hamda ijtimoiy hamkorlik zarurdir. Bu choralar orqali O‘rta

Osiyoning boy arxitekturaviy merosi kelajak avlodlarga yorqin tarix sifatida yetkaziladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullaev, Sh. (2015). Buxoro shahrining tarixiy va madaniy merosi. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.

2. Karimov, A. (2018). Markaziy Osiyoda madaniy merosni muhofaza qilish masalalari. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti Nashriyoti.

3. UNESCO. (1972). Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. Paris: UNESCO Publishing.

4. Islomov, D. (2020). Buxoro arxitekturasi va zamonaviy restavratsiya texnologiyalari**.** Toshkent: O‘zbekiston Arxitektura Instituti.

5. Rasulov, M. (2019). Madaniy meros va turizm rivoji. Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti Nashriyoti.

6. O‘zbekiston Respublikasi Qonunchiligi. (2010). Madaniy merosni muhofaza qilish to‘g‘risidagi qonun**.** Toshkent: Huquqiy axborot portali.

7. Tashkent, UNESCO O‘zbekistondagi vakolatxonasi. (2017**).** O‘rta Osiyo arxitekturasining tarixiy muhitini saqlash strategiyasi. Toshkent: UNESCO.